

Justyna Ratkowska-Pasikowska*
Sławomir Pasikowski**

ROZWIĄZANIA METODOLOGICZNE W BADANIACH NAD SEKSUALNOŚCIĄ DZIECKA

Zagadnienie dziecięcej seksualności podejmowane jest najczęściej w dwóch aspektach: w zakresie rozwoju oraz w zakresie molestowania seksualnego. W tym pierwszym uwaga badaczy zwykle skupiona jest na ekspresji seksualnej dziecka i jej zbieżności z przewidywaniami określonymi normami rozwojowymi, rzadziej na środowiskowych warunkach rozwoju seksualnego dziecka. W tym drugim – na objawach i konsekwencjach nadużyć seksualnych wobec dziecka. Mimo delikatności przedmiotu obserwacji od lat 90. XX wieku liczba badań nad dziecięcą seksualnością systematycznie rośnie. Z jednej strony jest to wynikiem popularności zagadnienia, z drugiej rosnącym doświadczeniem w zakresie prowadzenia badań nad seksualnością dziecka. Pewne rozwiązania metodologiczne zyskują jednak przewagę nad innymi i to nie z powodu trafności, doskonałości lub po prostu metodologicznego i technologicznego zaawansowania. Często bowiem bywa, że specyfika obiektu badań ogranicza możliwości obserwacji, stwarzając jedynie okoliczności do stosowania mniej doskonałych rozwiązań.

Ekspresja seksualna dziecka

Dzieciństwo¹ jest niezwykle ważnym okresem w życiu jednostki, i to w tym określonym momencie życia „[...] należy szukać losów płciowości człowieka” (Dryjski 1934, za: Bieńko 2011). Okres ten charakteryzuje także niebywała ciekawość poznawcza, która inicjuje zabawy i eksperymenty z ciałem własnym i innych osób. Zabawy angażujące seksualność stanowią także okazję do nawiązywania relacji z rówieśnikami oraz rozwijania umiejętności interakcyjnych, w tym komunikowania własnych potrzeb i rozpoznawania ich, jak też określania interakcyjnych granic (Arens 2005, Pankowska 2005).

* **Justyna Ratkowska-Pasikowska** – doktor nauk społecznych, pedagog, specjalista w zakresie pomocy psychologicznej w dziedzinie seksuologii, adiunkt w Instytucie Pedagogiki i Pracy Socjalnej Akademii Pomorskiej w Słupsku.

** **Sławomir Pasikowski** – doktor nauk humanistycznych, pedagog, psycholog, adiunkt w Instytucie Pedagogiki i Pracy Socjalnej Akademii Pomorskiej w Słupsku.

¹ Przyjmuje się, iż dzieciństwo obejmuje pierwsze dwanaście lat życia człowieka (Brzezińska, 2005).

Warto dodać, że w kontekście argumentacji na rzecz uznania seksualności za naturalny składnik rozwoju dziecka przedszkolnego (Friedrich, Fisher, Broughton, Houston, Shafran 1998) wiek przedszkolny określany jest niekiedy mianem „małego okresu dojrzewania” (Wanzeck-Sielert 2008) ze względu na wspomnianą ciekawość, rodzaj oraz siłę emocjonalnych napięć, jakie dziecko przeżywa w tym okresie. Podkreślenia wymaga także fakt, że seksualność jest sferą nierozzerwalnie związaną z innymi obszarami rozwoju: poznawczym, emocjonalnym czy społecznym (Długołęcka 2006, Zielona-Jenek, Chodecka 2010, Obuchowska, Jaczewski 2002, Shapiro 1995).

Zdolność do reakcji seksualnej obserwowano już w 24 godziny po narodzeniu (Masters, Johnson, Kolodny 1982). Pierwsze zachowania masturbacyjne obserwuje się już między drugim a trzecim rokiem życia (Martinson 1994). Sama też seksualność wraz z jej ekspresją podlega coraz większej represji społecznej. To z kolei spycha ją w obręb aktywności skrywanej (Reynolds, Herbenick, Bancroft 2003). Okres wczesnego dzieciństwa na skutek rozwijającej się seksualności i płciowego zdeterminowania jest także tym momentem w życiu człowieka, kiedy wyraźniej zderza się on z wymaganiami rzeczywistości społecznej w zakresie dystrybucji i pełnienia ról społecznych (Bussey, Bandura 1999). Tu w szczególności wyobrażenia dorosłych na temat dziecięcej seksualności są jednym z tych czynników, które zasadniczo determinują jej rozwój i ekspresję.

Główny nurt badań nad dziecięcą seksualnością

Jak podają Bromberg i O’Donohue (2013) zainteresowanie w świecie badaniami nad dziecięcą seksualnością systematycznie rośnie od lat 90. Większość badań poświęconych seksualności małego dziecka przeprowadzono w społeczeństwach zachodnich: Ameryka Północna, Europa Zachodnia, Nowa Zelandia. Wśród najbardziej popularnych znajdują się:

- D. Nibert, S. Cooper, J. Ford (1989), *Parents’ Observations of the Effect of a Sexual-Abuse Prevention Program on Preschool Children*, w badaniach uczestniczyło 233 rodziców, dane gromadzone przy pomocy kwestionariusza.
- W.N. Friedrich, P. Grambsch, D. Broughton, J. Kuiper, L.R. Beilke, (1991), *Normative sexual behavior in Children*, w badaniach uczestniczyło 880 osób w wieku 2-12 lat, dane gromadzone przy pomocy inwentarza zachowań seksualnych.
- W.N. Friedrich, J. Fisher, D. Broughton, M. Houston, C.R. Shafran (1998), *Normative Sexual Behavior in Children: A Contemporary Sample*, przebadano 1114 dzieci w wieku od 2 do 12 lat, dane gromadzone przy pomocy inwentarza zachowań seksualnych.
- R. Volbert (2000), *Sexual Knowledge of Preschool Children*, w badaniach uczestniczyło 147 dzieci w wieku od 2 do 6 lat, dane gromadzone przy pomocy wywiadu.

- S.N. Brilleslijper-Kater, H.E.M. Baartman (2000), *Research on the Sexual Knowledge of Children Between the Ages of 2 and 6 Years*, w badaniach uczestniczyło 63 holenderskich dziewcząt i chłopców w wieku 2-6 lat, dane gromadzone przy pomocy wywiadu oraz za pomocą obrazków.
- I. Larsson, C.G. Svedin (2001), *Sexual behaviour in Swedish preschool children, as observed by their parents*, w badaniach uczestniczyło 231 rodziców dzieci w wieku od 3 do 6 lat, dane gromadzono za pomocą inwentarza zachowań seksualnych Friedricha.

Zdecydowana większość prowadzonych badań nad seksualnością dziecka koncentruje się na problematyce wykorzystywania seksualnego (Bromberg, O'Donohue 2013; Dąbkowska 2013; Finkelhor 1979). Deficyt w zakresie badań normatywnej ekspresji seksualnej dziecka generuje koszty w postaci społecznej niepewności i zamieszania co do przejawów seksualności zgodnych z charakterystyką poszczególnych etapów rozwoju dziecka (de Graaf, Rademakers 2006; de Graaf, Rademaker 2011). O reakcjach społecznego środowiska dziecka wobec przejawów jego seksualności decydować wówczas mogą stereotypy i nieuzasadnione wyobrażenia.

Wśród polskich badań nad seksualnością człowieka seksualność dziecięca nie należy do popularnych zagadnień. W przeglądzie jakiego dokonał Z. Izdebski (2012, s. 118-127) bezpośrednio tej problematyce poświęconych jest 6 projektów:

- A. Jaczewski, J. Radomski (1980, 1972), *Seksualizm dzieci i młodzieży (dojrzewanie seksualne, uświadamianie seksualne, masturbacja, inicjacja seksualna, wiek, partnerzy, okoliczności, motywy współżycia seksualnego)*, w badaniach uczestniczyło 2601 osób: 1350 kobiet i 1251 mężczyzn, dane gromadzone przy pomocy kwestionariusza.
- Z. Izdebski (1992; 1987-1989), *Seksualizm dzieci i młodzieży (dojrzewanie seksualne, uświadamianie seksualne, masturbacja, inicjacja seksualna, wiek, partnerzy, okoliczności, motywy współżycia seksualnego)*, w badaniach uczestniczyło 3195 osób: 1310 kobiet i 1885 mężczyzn, dane gromadzone przy pomocy kwestionariusza.
- M. Beisert (1991), *Przebieg rozwoju seksualnego od dzieciństwa do dorosłości, reakcje badanych na własny rozwój seksualny, rola rodziców w rozwoju seksualnym dzieci, problemy związane z rozwojem (na przykład masturbacja), problemy początku życia w związku – trudności seksualne*, w badaniach uczestniczyły 142 osoby: 71 kobiet i 71 mężczyzn, dane gromadzone przy pomocy kwestionariusza biografii.
- Z. Lew-Starowicz (2002), *Wykorzystywanie seksualne w dzieciństwie*, w badaniach uczestniczyło 796 osób, dane gromadzone przy pomocy kwestionariusza.
- Ł. Wojtasik (2003), *Ryzykowne zachowania dzieci w Internecie, doświadczenia niechcianych rozmów*, w badaniach uczestniczyło 8991 dzieci: 1180 chłopców i 7763 dziewcząt, dane gromadzone przy pomocy ankiety internetowej.
- P. Kiembłowski (2002), *Przemoc seksualna wśród dzieci i młodzieży (wiek ofiary, rodzaj przemocy, osoby sprawcy, ustalenie istnienia związku pomiędzy traumą sek-*

sualną przeżytą w dzieciństwie i w okresie adolescencji a objawami, w badaniach uczestniczyły 1504 osoby: 861 kobiet i 643 mężczyzn, dane gromadzone przy pomocy ankiety.

Rozwiązania metodologiczne w badaniach dziecięcej seksualności przyjmowane w ostatnim 35-leciu

Badania nad seksualnością dziecka zdominowane zostały przede wszystkim przez trzy podejścia:

- studia przypadków wykorzystujące wywiady prowadzone z udziałem dzieci, młodzieży, dorosłych;
- retrospektywne opisy dokonywane przez młodych dorosłych;
- niesystematyczne obserwacje i oceny zachowań seksualnych młodszych dzieci dokonywane przez ich nauczycieli, dorosłych na skalach oceniających zachowanie (Bromberg, O'Donohue 2013, s. 22; Dąbkowska 2013, s. 21).

Wśród innych możliwych rozwiązań metodologicznych wymienić można: neuroobrazowanie, prowadzenie eksperymentów, samoobserwację oraz metaanalizę (por. Bromberg, O'Donohue 2013). Są one jednak rzadko wykorzystywane ze względu na trudności w zakresie utrzymywania rygoru metodologicznego, zagwarantowania warunków technicznych, możliwości poznawczych uczestników badań, jak też ze względów etycznych.

W celu bliższego przyjrzenia się przyjmowanym rozwiązaniom metodologicznym poddaliśmy przeglądowi publikacje poświęcone badaniom nad seksualnością dzieci umieszczane w bazach serwisu EBSCO. Przeszukiwania obejmowały 16 baz: Academic Search Complete, Agricola, Business Source Complete, ERIC, GreenFILE, Health Source – Consumer Edition, Health Source: Nursing/Academic Edition, Library, Information Science & Technology Abstracts, MasterFILE Premier, MEDLINE, Newspaper Source, Regional Business News, European Views of the Americas, Teacher Reference Center, AHFS Consumer Medication Information. Skupiliśmy uwagę na okresie od 1980 do 2014 roku, kierując się spostrzeżeniem Bromberg i O'Donohue (2013), iż zainteresowanie w świecie badaniami nad dziecięcą seksualnością systematycznie rośnie od lat 90.

Przeszukiwaliśmy serwis, filtrując publikacje przez angielskojęzyczne słowa opisujące metody gromadzenia danych oraz schematy badań. Wybrane rezultaty prezentujemy w tabeli 1 oraz w tekście poniżej.

W pierwszym kroku weryfikowaliśmy stwierdzenie o dominacji wśród publikacji skupiających się na dziecku i seksualności, tych odnoszących się do wykorzystania seksualnego (por. Bromberg, O'Donohue 2013; Dąbkowska 2013, s. 19). Spośród 7847 rekordów odsyłających do raportów poruszających zagadnienia seksualności dziecka (*child*

sexual/sexuality) 6351 odsyłało do zagadnienia wykorzystania seksualnego dzieci (*child sexual abuse*).

W kolejnym etapie przyglądaliśmy się przyjmowanym rozwiązaniom w zakresie schematu badań, metod gromadzenia i analizy danych, filtrując publikacje zawarte w serwisie EBSCO w pięcioletnich okresach czasu. Kierowaliśmy się popularną klasyfikacją metod gromadzenia danych (Cohen, Manion i Morison 2007; Frankfort-Nachmias, Nachmias 2001; Rubacha 2008) oraz najczęściej przywoływanymi w literaturze przykładami organizacji badań nad dziecięcą seksualnością i analizy wyników tego rodzaju badań (por. Bromberg, O'Donohue 2013). Ogólnie liczba tekstów referujących badania poświęcone seksualności dziecka przyrasta wykładniczo w okresach pięcioletnich.

W przypadku metod gromadzenia danych prym wiodą wywiady oraz badania kwestionariuszowe (skale, inwentarze, testy). Już od drugiej połowy lat 80. wykorzystywane są w ponad 80% raportów zgromadzonych w bazach uwzględnionych podczas analizy. Obserwacja była stosunkowo popularna w pierwszej połowie lat 80. Stanowiła ponad 50% wskazań w raportach badawczych. Z kolei analiza dokumentów w przyjętym okresie czasu nie ma reprezentacji w żadnej z publikacji poświęconych dziecięcej seksualności umieszczonych w objętych naszą uwagą bazach serwisu EBSCO.

Publikacje z badań wykorzystujących metody neuroobrazowania stanowiły 10-16% wszystkich tekstów. Z kolei w ostatnim dwudziestolecu nie przekraczają progu 10%. Wśród tych metod, począwszy od pierwszej połowy lat 90., niekwestionowanie dominuje rezonans magnetyczny (MRI). Dla przykładu, w ostatnim dwudziestolecu żadna z pozostałych metod neuroobrazowania nie przekroczyła 2% wszystkich rozwiązań metodologicznych wykazywanych w objętych analizą publikacjach, a w ostatnim pięcioletniu nie osiągnęła progu 0,15%.

Wywiad, będąc jedną z najczęściej wykorzystywanych metod gromadzenia informacji, daje możliwość dokonywania głębszego wglądu w sferę seksualną dziecka. Wywiad prowadzony jest zwykle z dorosłymi osobami, takimi jak rodzice, opiekunowie i nauczyciele dzieci, rzadziej z samymi dziećmi. Wynika to najczęściej z trudności w zakresie zagwarantowania warunków zabezpieczających przed ewentualnymi negatywnymi konsekwencjami wywiadu. Jeśli zdobywaniu opisu przeżyć i ekspresji dziecięcej seksualności nie towarzyszy zabieganie o reprezentatywność próby oraz starania o ujednolicenie pytań, to niemożliwe staje się generalizowanie rezultatów badawczych na populację (Anderson, Hawkins, Scotti 1997). Wywiady jednak pozwalają śledzić reakcje rozmówcy i podążać za wątkami kluczowymi dla rekonstrukcji przeżyć lub znaczeń. Należy jednak brać pod uwagę zniekształcenia poznawcze, jakim ulega badana osoba, odtwarzając z pamięci w szczególności takie informacje, które mają intymny charakter i mogą być przez badanego oceniane jako społecznie nieakceptowane.

Podobnym zniekształceniom ulega też badacz, którego perspektywa poznawcza również determinowana jest dotychczasowym doświadczeniem, w tym przywiązaniem do wyobrażeń na temat rezultatów badawczych i ostatecznego efektu, do jakiego doprowadzić mają prowadzone przez niego obserwacje.

Jeśli wywiad prowadzony jest z dzieckiem, to należy brać pod uwagę tym większe ryzyko szkodzącego oddziaływania treści pytań, sposobu ich zadawania i pozyskiwania odpowiedzi, jak również innych warunków, w jakich wywiad jest prowadzony (por. Bromberg, O'Donohue 2013, s. 23).

Bardzo popularnym rozwiązaniem badania dziecięcej seksualności są opisy retrospektywne rejestrowane w ramach wywiadów lub za pośrednictwem wypowiedzi pisemnych. Dorosłe osoby proszone są o wydobywanie z pamięci informacji na temat własnych przeżyć i doświadczeń seksualnych zachodzących we wcześniejszych etapach życia (Larsson & Svedin 2002).

Podobnie jak w przypadku wywiadu, należy brać pod uwagę ograniczenia wiarygodności danych na temat seksualności pozyskiwanych w drodze opisów retrospektywnych. Złudzenia poznawcze, w tym te związane z funkcjonowaniem pamięci autobiograficznej, zjawiskiem amnezji dziecięcej (Maruszewski 2005), oraz niekiedy wytwórczy charakter funkcjonowania pamięci są tymi czynnikami, które obniżają trafność uzyskiwanych z retrospekcji danych na temat seksualności dziecięcej (por. Okami 2002).

Kolejnymi z najczęściej stosowanych rozwiązań w zakresie gromadzenia danych na temat seksualności dziecięcej są sondaże i kwestionariusze (w tym skale, testy i inwentarze). Te pierwsze składają się zwykle z ogólniejszych pytań na temat charakteru i okoliczności ekspresji seksualnej dziecka oraz reakcji otoczenia. Te drugie przyjmują bardziej wyprofilowaną i wyraźniej ukierunkowaną postać.

Wśród kwestionariuszy zachowań seksualnych dziecka zdecydowany prym w zakresie popularności i dostępności wiodą Child Sexual Behavior Inventory (Friedrich 1997) oraz Child Behavior Check-list (Achenbach 1991). Ich adresatami są osoby dorosłe ze środowiska dziecka. Instrumenty te zorientowane są na rozpoznawanie odchyleń zachowań od normy przewidzianej wytycznymi klinicznymi, obyczajowymi, ale też powszechnością występowania. Wśród ich zalet (Edelbrock 1988) należy wymienić standaryzację pytań i pozycji kwestionariusza, która w powiązaniu z ustaleniem własności psychometrycznych narzędzia pozwala wycelować narzędzie w przypadku kolejnych osób badanych w ten sam obiekt badań oraz kontrolować subiektywizm badacza w procesie gromadzenia i analizy materiału empirycznego. Zalety te niekiedy są też rozpatrywane jako mankamenty, z powodu znacznych ograniczeń w indywidualizowaniu procedury diagnozy i pomiaru interesujących badacza właściwości, utraty kontekstualności i pomijania tzw. współczynnika humanistycznego (Znaniński 2009) oraz trudności w kontrolowaniu udzielanych odpowiedzi. Kwestionariusze i sondaże mają jednak zastosowanie głównie tam, gdzie poszukiwane są informacje o zjawisku

występującym masowo lub gdzie wynik indywidualnej diagnozy próbuje się interpretować w kontekście rezultatów charakteryzujących populację.

W polskich warunkach odnotować można sondaże prowadzone przez Izdebskiego (1992; 2012) oraz indeks zachowań przygotowany przez Chodecką i Zieloną-Jenek (2010) pod nazwą Inwentarz zachowań seksualnych dziecka. Jednakże żadne z tych narzędzi nie przechodziło procedury walidacji mającej na celu ustalenie trafności i rzetelności instrumentu. Istnieje też Kwestionariusz Przekonań Dorosłych o Ekspresji Seksualnej Dzieci Przedszkolnych (KPDESDP) (Ratkowska-Pasikowska, Pasikowski 2013). Nadal trwają nad nim badania, jednakże dotychczasowe wyniki przedstawiają się obiecująco.

Narzędzie to, w odróżnieniu od dotychczas przywoływanych, nastawione jest na diagnozowanie zbieżności przekonań dorosłych na temat ekspresji seksualnej dziecka z ustaleniami dotyczącymi normy rozwojowej dla przedszkolnego okresu rozwoju człowieka (por. Beisert 2006; Larsson, Svedin 2001; Wanzeck-Sielert 2008). Wycelowane jest więc nie bezpośrednio w procesy dziejące się po stronie dziecka, lecz w jeden z kluczowych czynników determinujących te procesy.

Mowa o wiedzy dorosłych uczestniczących w procesie wychowania i rozwoju dziecka. Wiedza na temat specyfiki rozwoju dziecięcej seksualności określa zakres akceptacji dla determinowanych tym rozwojem dziecięcych zachowań i reakcji. Wyznacza ona postawy dorosłych wobec dziecka i jeśli oparta jest na przesądach, potocznych wyobrażeniach lub ideologicznych systemach w niewielkim stopniu albo w ogóle nie przystających do rzeczywistego charakteru zjawisk rozwojowych, jakim podlega dziecko, to może generować ryzyko zablokowania i patologizacji w zakresie rozwoju seksualnego. Z uwagi na powiązania tego obszaru z innymi dziedzinami funkcjonowania, ryzykiem tym obarczona będzie również sfera rozwoju psychospołecznego.

Podczas budowy kwestionariusza wyszczególnionych zostało 28 kategorii opisujących różne, jednak prawidłowe, przejawy ekspresji seksualnej dziecka w wieku przedszkolnym. KPDESDP składający się z opisów zachowań odpowiadających tym 28 kategoriom poddano wieloetapowej analizie, mającej na celu ustalenie własności psychometrycznych tego narzędzia. Dotychczasowe rezultaty wykazały, że jest ono wystarczająco trafne i rzetelne.

Jedną z najmniej popularnych obecnie metod gromadzenia danych o dziecięcej seksualności jest obserwacja. Przy opanowanym warsztacie oraz odpowiedniej wrażliwości badacza metoda ta stwarza spore możliwości rejestrowania informacji. Szczególnie, gdy prowadzona jest w sposób systematyczny. Aby jednak móc ją prowadzić, wymagana jest zgoda rodziców lub opiekunów (Volpe, McConaughy 2005). Poza tym większość zachowań seksualnych przejawianych przez dziecko jest realizowanych poza zasięgiem osób dorosłych, tym samym trudniej je obserwować. Wprawdzie obecnie można bardzo łatwo rozwiązać ten problem, korzystając z nagrań video, jednak budzi to wątpliwości

natury etycznej. Po pierwsze, istnieje ryzyko dostania się materiału filmowego w niepowołane ręce, a więc nie ma możliwości zagwarantowania poufności i bezpieczeństwa dziecku i jego rodzinie. Po drugie, nagrania nastawione na rejestrowanie ekspresji seksualnej dziecka mogłyby również być obiektem przyciągającym osoby zaangażowane w produkcję i upowszechnianie dziecięcej pornografii (Bromberg, O'Donohue 2013). Z tych powodów projekty empiryczne bazujące na obserwacji wymagają zgody Komisji ds. Etyki Badań. W efekcie zabieganie o legitymizację projektu może skutkować stosowaniem przez badaczy alternatywnych rozwiązań, które albo uzyskania takiej zgody nie wymagają, albo czynią ją wysoce prawdopodobną.

Pozostaje jeszcze kwestia samoobserwacji. Tu jednak przeszkodę stanowi zdolność dokonywania introspekcji, wymagająca rozwiniętej mowy i zasobów poznawczych stanowiących podstawę przetwarzania informacji o sobie samym i ich raportowania w postaci komunikatywnych wypowiedzi ustnych lub pisemnych (Cole, Bambara 1992). Jest to nierzadko umiejętność, której trudno oczekiwać nawet u dzieci w wieku szkolnym.

Przywołane warunki mogą decydować o niskiej popularności obserwacji wśród analizowanych przez nas raportów.

Nieobecną metodą w poddanych przeglądowi publikacjach jest analiza dokumentów. Dziwić to może zważywszy na jej możliwości, choć należy brać pod uwagę błędne klasyfikacje w bazach danych oraz stosowanie odmiennego nazewnictwa przez autorów badań. Sama metoda nazywana jest też niekiedy analizą źródeł (Cohen, Manion, Morison 2007). Polega na zbieraniu danych dotyczących interesujących badacza cech lub zjawisk poprzez analizowanie pierwotnych i wtórnych źródeł, takich jak: dokumenty, rysunki, dzienniki, pamiętniki, archiwa, kroniki, biografie itp. Niekiedy z analizą źródeł kojarzona jest analiza danych zastanych, tzw. *desk research*. Zaletą analizy źródeł jest dostęp do informacji wówczas, gdy zawiodą inne metody. Krytycy podkreślają jednak trudność w weryfikowaniu wiarygodności tak pozyskiwanych danych. W badaniach nad dziecięcą seksualnością użyteczną formą analizy źródeł może być rysunek lub pamiętniki. Te ostatnie nastrożają mogą podobnych trudności jak wywiady i samoobserwacja. Poza tym umieszczane w nich informacje mają wtórny charakter względem pierwotnych przeżyć dziecięcych rekonstruowanych przez autora pamiętnika z odleglejszej już zwykle perspektywy czasu.

Ostatnią z omawianych metod jest neuroobrazowanie. Stanowi rozwiązanie niezmiernie korzystne z uwagi na możliwość śledzenia aktywności neurologicznej określonych rejonów mózgowia podczas danej aktywności psychologicznej lub behawioralnej związanej w obszarze seksualności (Bromberg, O'Donohue 2013). Od czasu wynalezienia elektroencefalografu powstały znacznie bardziej rozwinięte pod względem technologicznym rozwiązania. Należą do nich rezonans magnetyczny (MRI) i jego wersja funkcjonalna (fMRI) oraz tomografia komputerowa (CT) wraz z jej udoskona-

loną wersją pozytonową (PET). Jednakże ograniczony dostęp do aparatury oraz koszt jej użytkowania czyni tę metodę niepopularną. Tak jest w szczególności w przypadku pozytonowej tomografii emisyjnej.

Poza metodami gromadzenia danych warto jeszcze przywołać kwestię wykorzystania metaanalizy oraz schematu eksperymentu, badań etnograficznych, badań w działaniu i rozwiązań opartych na teorii ugruntowanej.

Badania prowadzone w schemacie eksperymentu wymagają wysokiego rygoru metodologicznego. Towarzyszące badaniom nad seksualnością regulacje etyczne jeszcze bardziej podnoszą poprzeczkę projektowaniu eksperymentów. Sprawia to, że mimo iż schemat badań eksperymentalnych jest optymalnym rozwiązaniem w zakresie testowania związków o charakterze przyczynowo-skutkowym, to jednak nadal udział badań prowadzonych w schemacie eksperymentu jest nieznaczący. W prowadzonych przez nas przeszukiwaniach serwisu EBSCO w okresie od 1980 do 2014 roku na zapytanie „experiment” 103 rekordy odsyłały do publikacji z tak prowadzonych badań, z czego 78 do tekstów opublikowanych w ostatnich 5 latach. W pozostałych okresach pięcioletnich liczba publikacji nie przekraczała 9. Tak wyraźny skok może być spowodowany zarówno rosnącymi umiejętnościami badaczy, jak też skupianiem się na mniej newralgicznych etycznie aspektach zagadnienia dziecięcej seksualności.

Podobne wytłumaczenie daje się zastosować w przypadku gwałtownego wzrostu badań prowadzonych zgodnie z metodologią teorii ugruntowanej. Dla ostatniego pięciolecia w przeszukiwanych bazach wystąpiły 132 publikacje wykorzystujące tę perspektywę spośród 192 dla całego zadanego okresu czasu. Dla lat 2000-2004 wystąpiły 22 publikacje, a dla lat 2005-2009 już 32 teksty.

Warto przywołać też schemat badań w działaniu. Inaczej niż poprzednie metody, jest on bowiem niezmiennie niepopularny w badaniu dziecięcej seksualności. W ciągu ostatnich 25 lat jedynie w 6 publikacjach referowano wyniki z badań tak prowadzonych, przy czym teksty te rozkładają się bardzo równomiernie dla całego 25-letniego okresu czasu. Można przypuszczać, że ma to najprawdopodobniej związek z innym celem, jakiemu służy ten schemat badań. Istotą badań w działaniu jest bowiem podnoszenie świadomości badanych osób i wyposażanie ich w zdolność czynienia sytuacji, w jakiej się znajdują, bardziej dla nich sprawiedliwą i racjonalną. Zważywszy więc na przedmiot badania, schemat badań w działaniu może wymagać znacznego rygoru zarówno w zakresie diagnozy sytuacji badanych, jak i etyki badań.

Względy rygoru metodologicznego dochodzą też bardzo wyraźnie do głosu podczas porównań rezultatów badawczych uzyskiwanych w wielu odrębnych badaniach, czyli podczas tzw. metaanalizy. Jest ona traktowana jako strategia analizy danych, w której analizie poddawane są rezultaty badawcze niezależnych projektów empirycznych, aczkolwiek skupionych na tym samym zagadnieniu (np. Cohen, Manion, Morison 2007). Metaanaliza polega na syntetyzowaniu wyników odrębnych badań. Rozwiązanie

to stanowi niezastąpioną możliwość formułowania trafnych uogólnień. Jednakże podczas metaanaliz niezbędne jest dysponowanie określonym rodzajem współczynników statystycznych, w tym tych opisujących rozmiar efektu. Ich obliczanie możliwe jest z kolei tylko w warunkach odpowiednio zaprojektowanego, a następnie prowadzonego badania. Jak można się przekonać, śledząc publikacje poświęcone wynikom badań nad seksualnością, warunek ten trudno spełnić. W badaniach jakościowych odpowiednikiem metaanalizy jest tzw. metasynteza, ale i ona wymaga, by porównywane ze sobą oddzielne projekty empiryczne prowadzone były z utrzymaniem metodologicznego rygoru i według kryteriów umożliwiających późniejsze porównywanie rezultatów badawczych. Najprawdopodobniej jest to przyczyną małej popularności tego rozwiązania wśród badaczy dziecięcej seksualności. Sporadycznie zaczęła się ona pojawiać w publikacjach w latach 90. Następnie, licząc od roku 2000, występowała w każdym pięcioleciu w liczbie około 30. Metasynteza z kolei reprezentowana była dopiero w ostatnim dziesięcioleciu w liczbie 7, przy czym na ostatnie pięć lat przypadło 6 publikacji wykazujących jej zastosowanie.

Zakończenie

Dziecięca seksualność jako obiekt badań przysparza licznych problemów natury metodologicznej oraz etycznej. Rosnąca refleksyjność etycznie wyczuwająca (por. Flanagan 2012) sprawia, że mimo istniejących bardzo wygodnych i efektywnych rozwiązań technologicznych nie jest możliwe ich powszechne stosowanie. Z jednej strony mogą one zagrażać delikatnej strukturze rozwoju dziecka, z drugiej stanowić mogą źródło nadużyć względem dziecka i jego bliskich. Wydaje się, że ze względu na małą inwazyjność, to właśnie rozwiązania kwestionariuszowe nadal przeważać będą nad innymi, niekiedy efektywniejszymi sposobami gromadzenia wiarygodnych danych empirycznych na temat dziecięcej seksualności. Oczywiście nie oznacza to ogólnego braku możliwości wglądu w ten obszar. Pozostają obserwacje kliniczne, ale też gruntowniejsze badania środowiska społecznego dzieci pod kątem jego roli w procesie rozwoju dziecięcej seksualności. Te pierwsze mają jednak tę wadę, że dostarczają informacji obciążonych kontekstem choroby. Z kolei te ostatnie sprawiają wrażenie niedocenianych przez badaczy poruszanej w tekście problematyki, mimo że dają szersze możliwości wyboru metod gromadzenia danych, w szczególności, gdy dotyczą osób dorosłych.

LITERATURA

- ACHENBACH T. (1991), *Manual for the child behavior checklist/ 4-18 and 1991 profile* Burlington, Vermont: University of Vermont.
- ANDERSON C., HAWKINS R., SCOTTI J. (1997), Private events in behavior analysis: Conceptual basis and clinical relevance, „Behavior Therapy”, 28, 158-179.

Tabela 1. Wybory metod gromadzenia danych w pięcioletnich okresach czasu w latach 1980-2014

Metoda*	1980-1984		1985-1989		1990-1994		1995-1999		2000-2004		2005-2009		2010-2014		Razem	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Survey, questionnaire	5	16,67	11	26,19	41	25,15	97	26,80	170	29,41	235	28,59	534	37,47	1093	
Interview	6	20,00	24	57,14	89	54,60	216	59,67	304	52,60	464	56,45	737	51,72	1840	
Observation	16	53,33	1	2,38	6	3,68	16	4,42	33	5,71	25	3,04	20	1,40	117	
Documentary	0	0,00	1	2,38	1	0,61	1	0,28	17	2,94	21	2,55	27	1,89	68	
ogólnie	3	10,00	5	11,90	26	15,95	32	8,84	54	9,34	77	9,37	107	7,51	304	
EEG**	3	10,00	3	7,14	7	4,29	6	1,66	3	0,52	1	0,12	1	0,07	24	
CT	0	0,00	0	0,00	5	3,07	2	0,55	7	1,21	9	1,09	1	0,07	24	
PET	0	0,00	0	0,00	0	0,00	2	0,55	8	1,38	1	0,12	2	0,14	13	
MRI	0	0,00	2	4,76	14	8,59	22	6,08	36	6,23	66	8,03	103	7,23	243	
Razem	30	100,0	42	100,0	163	100,0	362	100,0	578	100,0	822	100,0	1425	100,0	3422	

Źródło: opracowanie własne.

* Użyto angielskich nazw stosowanych podczas filtrowania w serwisie EBSCO.

** Dane opisane kursywą są uszczegółowioną prezentacją rezultatów dla ogólnego zestawienia metody *neuroimaging*. Nie należy ich uwzględniać w podsumowaniu wyników.

EEG – electroencephalography, CT – computed tomography, PET – positron emission tomography, MRI – magnetic resonance imaging

- ARENS U. (2005), *Otwartość i wstyd w rodzinie. Intymność i tabu*, Studio Astropsychologii, Białystok.
- BEISERT M. (1991), *Seks twojego dziecka*, K. Domke, Poznań.
- (2006), *Rozwojowa norma seksuologiczna jako kryterium oceny zachowań*, „Dziecko Krzywdzone”, 16.
- BIEŃKO M. (2011), *Jak rozmawiać z dziećmi o sprawach intymnych. Analiza treści poradników dla rodziców z XX i początku XXI wieku*, [w:] *Nowe społeczne wymiary dzieciństwa*, red. B. Łaciak, Żak, Warszawa.
- BRILLESLIJPER-KATER S.B. (2000), *What do young children know about sex? Research on the sexual knowledge of children between the ages of 2 and 6 years*, „Child Abuse Rev”, 9, 166-182.
- BROMBERG D., O'DONOHUE W. (2013), *Research strategies: How do we “know” what we “know”*, [w:] D. Bromberg, W. O'Donohue, *Handbook of child and adolescent sexuality*, Developmental and forensic psychology, Elsevier, London.
- BRZEZIŃSKA A. (2005), *Jak myślimy o rozwoju człowieka?*, [w:] A. Brezińska, *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa* (s. 5-21), GWP, Gdańsk.
- BUSSEY K., BANDURA A. (1999), *Social cognitive theory of gender development and differentiation*, „Psychological Review”, 106, 676-713.
- COHEN L., MANION L., MORISON K. (2007), *Research Method in Education*. 6th ed., Routledge London, New York.
- COLE C., BAMBARA L. (1992), *Issues surrounding the use of self-management interventions in the schools*, „School Psychology Review”, 21, 193-201.
- DĄBKOWSKA M. (2013), *Zachowania seksualne dzieci i młodzieży z dysfunkcjami poznawczymi, emocjonalnymi i behawioralnymi. Oblicza problemów dziecka i rodziców*, Adam Marszałek, Toruń.
- DE GRAAF H., RADEMAKERS J. (2006), *Sexual behavior of prepubertal children*, „Journal of Psychology & Human Sexuality”, 18, 1-21.
- , — (2011), *The psychological measurement of childhood sexual development in Western societies: Metodological chalanges*, „Journal of Sex Research”, 48, 118-129.
- DŁUGOŁĘCKA A. (2006), *Rozwój psychoseksualny – pierwsze 7 lat życia*, [w:] Z. Lew-Starowicz, A. Długołęcka, *Edukacja seksualna*, Świat Książki, Warszawa.
- DRYJSKI A. (1934), *Zagadnienie seksualizmu dziecka i młodzieży szkolnej*. Nasza Księgarnia, ZNP, Warszawa.
- EDELBROCK C. (1988), *Informant reports*, [w:] *Behavioral assesment in school*, red. E. Shapiro, T. Kratochwill, Guilford Press, New York.
- FINKELHOR D. (1979), *Sexually victimized children*, The Free Press, New York.
- FLANAGAN P. (2012), *Ethical review and reflexivity in research of children's sexuality*, „Sex Education”, 12 (5), 535-544.
- FRANKFORT-NACHMIAS C., NACHMIAS D. (2001), *Metody badawcze w naukach społecznych*, Zysk i S-ka, Poznań.
- FRIEDRICH W. (1997), *Child sexual behavior inventory professional manual*, Psychological Assessment Resources, Inc., Odessa.
- , FISHER J., BROUGHTON D., HOUSTON M., SHAFRAN C. (1998), *Normative sexual behaviour in children: A contemporary sample*, „Pediatrics”, 101, 89-97.
- , GRAMBSCH P., BROUGHTON D., KUIPER J., BEILKE L. (1991), *Normative sexual behavior in Children*, „Pediatrics”, 88, 456-464.
- IZDEBSKI Z. (1992), *Seksualizm dzieci i młodzieży w Polsce. Raport z badań*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Zielona Góra.
- (2012), *Seksualność Polaków na początku XXI wieku*, Studium badawcze, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

- KIEMBŁOWSKI P. (2002), Przemoc seksualna doznawana w okresie dzieciństwa – wyniki badania ankietowego młodzieży, „Dziecko krzywdzone”, 1 (1), 1-28.
- LARSON I., SVEDIN C.G. (2001), Sexual behaviour in Swedish preschool children, as observed by their parents, „Paediatr”, 90, 436-444.
- , — (2002), Sexual experiences in childhood: Young adults’ recollections, „Archives of Sexual Behavior”, 31, 263-273.
- MARTINSON F. (1994), The sexual life of children, Bergin and Garvey, Westport, CT.
- MARUSZEWSKI T. (2005), Pamięć autobiograficzna, GWP, Gdańsk.
- MASTERS W., JOHNSON V., KOLODNY R. (1982), Human sexuality, Little Brown, Boston.
- NIBERT D., COOPER S., FORD J. (1989), Parents’ Observations of the Effect of a Sexual-Abuse Prevention Program on Preschool Children, „Child Welfare”, 68, 539-546.
- OBUCHOWSKA I., JACZEWSKI A. (2002), Rozwój erotyczny, Żak, Warszawa.
- OKAMI P. (2002), Dear diary: A useful but imperfect method, [w:] Handbook for conducting research on human sexuality, red. M. Wiederman, B. Whitley, Erlbaum Mahwah, NJ.
- PANKOWSKA D. (2005), Wychowanie a role płciowe, GWP, Gdańsk.
- RATKOWSKA-PASIKOWSKA J., PASIKOWSKI S. (2013), Przekonania dorosłych na temat seksualności dzieci w wieku przedszkolnym. Badania i dyskusja w kontekście zagadnienia czynników zagrożenia marginalizacją, „Problemy Wczesnej Edukacji”, 2 (21).
- REYNOLDS M., HERBENICK D., BANCROFT J. (2003), The nature of childhood sexual experiences, [w:] Sexual development in childhood, red. J. Bancroft, Indiana University Press, Bloomington, IN.
- RUBACHA K. (2008), Metodologia badań nad edukacją, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- SHAPIRO S. (1995), Wychowanie seksualne, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa.
- VOLBERT R. (2000), Childhood Sexuality: Normal Sexual Behavior and Development, „Journal of Psychology & Human Sexuality”, 1/2 (12), 5-26.
- VOLPE R., MCCONAUGHY S. (2005), Systematic direct observational assessment of student behavior: Its use and interpretation in multiple settings: An introduction to the miniseries, „School Psychology Review”, 34, 451-453.
- WANZECK-SIELERT C. (2008), Dzieci poznają siebie i swoje ciało, Jedność, Kielce.
- ZIELONA-JENEK M., CHODECKA A. (2010), Jestem dziewczynką, jestem chłopcem. Jak wspomagać rozwój seksualny dziecka?, GWP, Gdańsk.
- ZNANIECKI F. (2009), Metoda socjologii, PWN, Warszawa.

Justyna Ratkowska-Pasikowska
Sławomir Pasikowski

METHODOLOGICAL SOLUTIONS IN THE RESEARCH ON THE SEXUALITY OF A CHILD

Summary

The article includes a review of solutions applied in the methodology of research on the sexuality of a child. It has been accomplished based on a list of the mainstream foreign and Polish research on the sexuality of a child as well as the analysis of the content of the EBSCO service. As a result some changes that occurred over a period of time have been observed. They concerned the range of the number of research tied with the issue of the sexuality of a child over a period of time, the preferences of data gathering methods, schemes of research as well as technologically advanced solutions. Possible factors deciding on the result of the executed review have also been discussed.